

Αιτιολογική Έκθεση

Η Ελληνική Πολιτεία έχει μακρά παράδοση σεβασμού των διαφόρων θρησκευτικών κοινοτήτων, αφού από την πρώτη στιγμή της δημιουργίας του Ελληνικού Κράτους (αλλά ακόμα και κατά τη διάρκεια του Αγώνα της Εθνικής Παλιγγενεσίας) υπήρξε έκδηλη η μέριμνα για την υιοθέτηση νομικά δεσμευτικών προστατευτικών ρυθμίσεων για τις λουιές, πλην της επικρατούσας, θρησκείας και δόγματα. Συν τω χρόνω, με την απελευθέρωση και ενσωμάτωση ή προσάρτηση στον εθνικό ιστό νέων εδαφών κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα αλλά και στο πρώτο τέταρτο του 20ου -συνεπώς και νέων πληθυσμών- το κράτος υιοθέτησε μια σειρά από τυπικούς και ουσιαστικούς νόμους που αποσκοπούσαν στην ομαλή ένταξη των πληθυσμών αυτών και τη μετάβαση τους από τη δικαιοταξία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στην ημεδαπή δικαιοταξία, εξασφαλίζοντας σε συγκεκριμένες έννομες σχέσεις τη συνέχεια παγιωμένων καθεστώτων, εθίμων και πρακτικών. Σημαντικό σημείο αυτής της συνέχειας κατά τη διαδοχή κρατών και ιδίως κατά τη συνακόλουθη μετάβαση από έναν νομικό πολιτισμό (Οθωμανική / μουσουλμανική δικαιοταξία, με τις όποιες δυτικές επιρροές της κατά την περίοδο αναδιοργάνωσης της περιόδου Τανζιμάτ 1839-1876) σε άλλον (αρχικώς στο βυζαντινορωμαϊκό δίκαιο –μέρος του οποίου άλλωστε είχε διατηρηθεί σε ισχύ με το σύστημα των μιλλέτ και τον ρόλο της Ορθοδόξου Εκκλησίας, επανερχόμενο μετά την Ανεξαρτησία με όλο το ιστορικό βάθος του- και σταδιακώς στο δυτικό / ηπειρωτικό νομικό σύστημα), αποτέλεσε η διατήρηση κανόνων (καταρχάς θρησκευτικής φύσεως ή προέλευσης) που αφορούσαν στην προσωπική (και αστική) κατάσταση των νέων πληθυσμών, και δη των ετεροθρήσκων (κυρίως των μουσουλμανικών και έπειτα και των εβραϊκών κοινοτήτων), αντιμετωπίζοντας σε αρκετές περιπτώσεις, ακόμα και καινοτόμα και πρωτοποριακά, θέματα που αφορούσαν συγκεκριμένες ετερόθρησκες κοινότητες και την οργάνωση της θρησκευτικής (αλλά και πτυχών της προσωπικής) ζωής τους.

Για πρώτη φορά το 1882, με τον εκτελεστικό νόμο ΑΛΗ'/22-06-1882 (ΕτΚ 59/01-07-1882) «Περί πνευματικών αρχηγών των Μωαμεθανικών Κοινοτήτων», δηλαδή πριν καν κλείσει χρόνος από την υπογραφή της Συνθήκης της Κωνσταντινούπολης (20 Ιουνίου – 2 Ιουλίου 1881), με την οποία παραχωρήθηκαν στην Ελλάδα η Άρτα και η Θεσσαλία και ενσωματώθηκαν οι πληθυσμοί τους (και ουσιαστικά λίγους μήνες μετά την απελευθέρωση των προσαρτημένων εδαφών και την εγκαθίδρυση της ελληνικής κυριαρχίας, πχ στον Βόλο ο Ελληνικός Στρατός εισήλθε μόλις στις αρχές Νοεμβρίου 1881) το Ελληνικό Κράτος συνέστησε για πρώτη φορά τέσσερις νέες θέσεις κεντρικά διοριζομένων (με βασιλικό διάταγμα) και κρατικά αμειβομένων Μουφτήδων στις προσαρτημένες περιφέρειες (Φάρσαλα, Λάρισα, Τρίκαλα και Βόλος), τους οποίους αναγνώριζε όχι μόνο ως πνευματικούς / θρησκευτικούς ηγέτες των κοινοτήτων τους αλλά και ως «δημοσίους λειτουργούς» που έδιναν τον όρκο δημοσίου υπαλλήλου (η έννοια του δημοσίου λειτουργού και του δημοσίου υπαλλήλου φαίνεται να ταυτίζεται στα νομοθετικά κείμενα της εποχής, για παράδειγμα στον Ν. ΑΡ4Γ'/14-05-1884 “Περί προσόντων και πειθαρχικής τιμωρίας των δημοσίων λειτουργών” (ΕτΚ 217/1884) οι όροι αυτοί χρησιμοποιούνται αδιακρίτως με την ίδια σημασία).

Φυσικά, οι αρμοδιότητες που ανατέθηκαν στους πρώτους Μουφτήδες, εκτός των διαφόρων διαχειριστικών και εποπτικών εξουσιών που αφορούσαν κυρίως στα μουσουλμανικά φιλανθρωπικά και θρησκευτικά ιδρύματα, σχολεία και χώρους λατρείας, ήταν

γνωμοδοτικές, δηλαδή είχαν «γνωμοδοτική αρμοδιότητα επί παντός ζητήματος Θρησκευτικού, κληρονομικού ή οικογενειακού των Μωαμεθανών δικαίου». Μάλιστα, για την εξασφάλιση της ομαλής ενσωμάτωσης των μουσουλμανικών πληθυσμών, ο νόμος προέβλεπε ότι τις νεοσύστατες αυτές κρατικές θέσεις (η μισθοδοσία των οποίων ήταν απολύτως ικανοποιητική για τα δεδομένα της εποχής, εάν αναλογιστεί κάποιος ότι ο Μουφτής Λάρισας λάμβανε 250 δραχμές μηνιαίως και οι λοιποί Μουφτήδες 150 δρχ, όταν ένας ειδικός Πταισματοδίκης Α' τάξεως λάμβανε 180 δρχ, ένας γραμματέας δικαστηρίου Α' τάξης περί τις 120 δρχ και ένας μόνιμος Κελευστής του Πολεμικού Ναυτικού 90 δραχμές), θα καταλάμβαναν με την έκδοση του κατ' εξουσιοδότηση διατάγματος οι τότε υπηρετούντες Μουφτήδες (που είχαν τοποθετηθεί επί Οθωμανικής Διοίκησης).

Στο πρώτο τέταρτο του εικοστού αιώνα, η έντονη εδαφική αναδιαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους, η απελευθέρωση και προσάρτηση νέων εδαφών στον εθνικό κορμό (αλλά και η διοίκηση περιοχών που εξουσίαζε κατά καιρούς) και οι μεταβολές των διεθνών, πληθυσμιακών και κοινωνικών συνθηκών, κατέστησαν αναγκαία τη νομοθετική αντιμετώπιση νέων διεθνών υποχρεώσεων και νέων αναγκών. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι μεταβολές στους αριθμούς των ετερόθρησκων πληθυσμών εντός της Επικράτειας είναι πολύ μεγάλες (ακολουθώντας φυσικά την απελευθέρωση και προσάρτηση νέων εδαφών). Ειδικότερα κατά την απογραφή του 1920 καταγράφονται επίσημα λιγότεροι από 5.500 μουσουλμάνοι πολίτες εντός των προ του 1913 συνόρων και ήδη το 1928 (και παρά τις τεράστιες μετακινήσεις πληθυσμών και την ανταλλαγή που είχε λάβει χώρα με 390.000 περίπου μετακινήσεις προς την Τουρκία) ανέρχονται σε 126.000 (αύξηση που ξεπερνάει το 2.200%) και περιλαμβάνει κυρίως τους εξαιρέσιμους μουσουλμανικούς πληθυσμούς της Θράκης και της Ηπείρου. Ανάλογη εικόνα παρουσιάζουν οι ισραηλίτικες κοινότητες, όταν το 1920 καταγράφονται λιγότεροι από 5.000 πολίτες του εβραϊκού δόγματος εντός των προ του 1913 συνόρων, ενώ στην απογραφή του 1928 ο αριθμός τους πλέον αγγίζει τις 73.000 (η αύξηση αγγίζει το 1.400%). Για να κατανοήσουμε το μέγεθος της αδήριτης ανάγκης για την (και νομική) διαχείριση των μεταβολών αυτών, αρκεί να αναλογιστούμε ότι η αύξηση – προφανώς λόγω των νέων εδαφών- στα δύο ετερόδοξα χριστιανικά δόγματα για τα οποία τηρούνταν στοιχεία (καθολικοί και διαμαρτυρόμενοι) ήταν σημαντική αλλά περιορίστηκε σε 82% για τους καθολικούς (το 1928 ανέρχονται σε 35.000) και 400% για τους διαμαρτυρόμενους (το 1928 ανέρχονται σε 9.000).

Έτσι, μετά το πέρας των βαλκανικών πολέμων συνάφθηκε η Συνθήκη των Αθηνών, η οποία κυρώθηκε με τον νόμο ΔΣΙΓ/1913 (ΕτΚ Α' 229/14-11-1913) και προέβλεπε ρητώς τον θεσμό του Μουφτή και ως ιεροδίκη, όπως ειδικότερα στο άρθρο 11 όριζε: «... Οι Μουφτήδες, εκτός της αρμοδιότητος αυτών επί των καθαρών θρησκευτικών υποθέσεων και της εποπτείας αυτών επί της διοικήσεως των Βακουφικών κτημάτων, ασκούσι την εαυτών δικαιοδοσίαν μεταξύ Μουσουλμάνων επί γάμων, διαζυγίων, διατροφών (νεφακά), επιτροπειών, κηδεμονιών, χειραφεσίας ανηλίκων, ισλαμικών διαθηκών και διαδοχής εις θέσιν Μουτεβελλή (τεβλιέτ). Αι παρά των Μουφτήδων εκδιδόμεναι αποφάσεις εκτελούνται υπό των αρμοδίων Ελληνικών Αρχών. Ως προς τας κληρονομίας οι ενδιαφερόμενοι Μουσουλμάνοι δύνανται, μετά προηγούμενην συμφωνίαν, να προσφεύγωσι τω Μουφτή ως διαιτητή. Κατά της ούτως εκδοθείσης διαιτητικής αποφάσεως, έσονται δεκτά πάντα τα ενώπιον των Δικαστηρίων της Χώρας ένδικα μέσα, εκτός εάν υπάρχει διάταξις περί του εναντίου ρητώς διατυπωμένη.», και περαιτέρω στο Πρωτόκολλο της Συνθήκης (άρθρο 3 παρ.7) ορίστηκε ότι: «Ο Αρχιμουφτής και οι Μουφτήδες, ως και το προσωπικόν των γραφείων αυτών, κέκτηνται τα αυτά δικαιώματα και τας αυτάς υποχρεώσεις, οιας οι λοιποί Έλληνες δημόσιοι λειτουργοί». Σε εκτέλεση της ως άνω Συνθήκης, εκδόθηκε ο ν.147/1914

«Περί της εν ταις προσαρτωμέναις χώραις εφαρμοστέας νομοθεσίας και της δικαστικής αυτών οργανώσεως (ΕτΚ Α' 25/01-02-1914), στο άρθρο 4 του οποίου προβλέφθηκε ότι: «Τα του γάμου των εις το μουσουλμανικόν ή ισραηλιτικόν θρήσκευμα ανηκόντων, ήτοι τ' αφορώντα εις την νόμιμον σύστασιν και διάλυσιν του γάμου και τας συνεστώτος αυτού προσωπικάς σχέσεις των συζύγων και τα των συγγενικών δεσμών διέπονται υπό του ιερού νόμου και κρίνονται κατ' αυτόν. Ως προς τους μουσουλμάνους ισχύουσι προσέτι οι περί αυτών ειδικοί όροι της μεταξύ της Ελλάδος και Τουρκίας τελευταίας συνθήκης». Αυτές ήταν και οι ρυθμίσεις που η Ελληνική Πολιτεία υιοθέτησε μετά το διεθνές νομικό καθεστώς που διαμορφώθηκε με τη Συνθήκη των Αθηνών, με την Υψηλή Πύλη και μια παραπαίουςα Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Ωστόσο, πολύ γρήγορα, ο καταλυτικός ρόλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, οι συνέπειες της κήρυξης και κυρίως της διεξαγωγής του στις διεθνείς συμβάσεις και οι νέες πραγματικές και νομικές καταστάσεις που διαμορφώθηκαν με το πέρας του (ανατρέποντας εκ των πραγμάτων τις μέχρι τότε διαμορφωμένες και ρυθμισμένες διακρατικές σχέσεις και αναδεικνύοντας καινούργια προς διεθνή ρύθμιση θέματα αλλά και παλαιά ζητήματα, υπό τη νέα όμως διαμορφωθείσα κατάσταση και άρα την ανάγκη επικαιροποιημένης θεώρησής τους), ιδίως εν όψει της υπογραφής της Συνθήκης των Σεβρών (υπεγράφη στις 28-07-1920 και ουσιαστικά με τη λήξη της Συνδιάσκεψης των Παρισίων, οι εργασίες της οποίας είχαν ξεκινήσει τον Ιανουάριο 1919), οδήγησαν το Ελληνικό Κράτος να υιοθετήσει τον νόμο 2345/1920 «Περί προσωρινού αρχιμουφτή και μουφτήδων των εν τω Κράτει Μουσουλμάνων και περί διαχειρίσεως των περιουσιών των Μουσουλμανικών Κοινοτήτων» (ΕτΚ Α' 148/03-07-1920), το κείμενο του οποίου άρχεται: «Μέχρι της επισημείσεως ειδικού νόμου περί οργανώσεως και διοικήσεως των εν τω Κράτει Μουσουλμανικών Κοινοτήτων...», ήτοι εκδηλώνει ρητώς την προσωρινότητα των ρυθμίσεων του, γνωρίζοντας φυσικά ότι επίκειται η σύναψη διεθνούς συνθήκης, η οποία θα ρύθμιζε εξ' αρχής όλο το πλέγμα διεθνών σχέσεων μεταξύ Ελλάδος - Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (και στις εργασίες της οποίας Συνδιάσκεψης είχαν ήδη τεθεί αντίστοιχα θέματα από την Ελληνική Κυβέρνηση, που τελικώς αποτέλεσαν και αντικείμενο της Συνθήκης, όπως η παραχώρηση στην Ελλάδα της Δυτικής και Ανατολικής Θράκης και η δυνατότητα προσάρτησης της Σμύρνης μετά από δημοψήφισμα που θα διεξαγόταν πέντε χρόνια μετά). Ακόμα όμως και οι διατάξεις του ν.2345/1920 (ο οποίος ίσχυσε τυπικώς μέχρι το 1991) δεν εφαρμόστηκαν σε όλη τους την έκταση, με αποτέλεσμα η ακολουθήσασα μακρόχρονα σταθερή πρακτική να λάβει τελικώς και τη μορφή νόμου.

Μετά την Μικρασιατική Καταστροφή, συνάφθηκε η Συνθήκη της Λωζάνης (η οποία κυρώθηκε με το από 25-08-1923 νομοθετικό διάταγμα, ΕτΚ 238/25-08-1923), η οποία στο άρθρο 42 προβλέπει: «Η Τουρκική Κυβέρνησις δέχεται να λάβει απέναντι των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων, όσον αφορά την οικογενειακή ή προσωπικήν αυτών κατάστασιν, πάντα τα κατάλληλα μέτρα, όπως τα ζητήματα ταύτα κανονίζονται συμφώνως προς τα έθιμα των μειονοτήτων αυτών», στο άρθρο 43 ορίζει ότι: «Οι εις τας μη μουσουλμανικάς μειονότητας ανήκοντες τούρκοι υπήκοοι δεν θα ώσιν υποχρεωμένοι να εκτελώσι πράξεις αποτελούσας παράβασιν της πίστεως ή των θρησκευτικών των εθίμων...» και στο άρθρο 45 καταλήγει: «Τα αναγνωρισθέντα δια των διατάξεων του παρόντος Τμήματος δικαιώματα εις τας εν Τουρκία μη μουσουλμανικάς μειονότητας, αναγνωρίζονται επίσης υπό της Ελλάδος εις τα εν τω εδάφει αυτής ευρισκόμενας μουσουλμανικάς μειονότητας.». Ως εκ τούτων, τέθηκαν και ρυθμίστηκαν εκ νέου πολλά από τα ζητήματα που είχαν αντιμετωπιστεί παλαιότερα, ιδίως δε αυτά που αφορούν στη μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης και την οικογενειακή και προσωπική κατάσταση των μελών της

(θέματα οικογενειακού και κληρονομικού δικαίου), η υποχρέωση για τα οποία συνίστατο στη λήψη των κατάλληλων μέτρων, πλέον σύμφωνα με τα έθιμα της μειονότητας (υπενθυμίζεται ότι οι διατάξεις του εκτελεστικού ν.147/1913 εδράζοντο στη Συνθήκη των Αθηνών, με την οποία θεσμοθετήθηκε για πρώτη φορά ο διττός ρόλος του Μουφτή – θρησκευτικός λειτουργός και ιεροδίκης).

Ήδη όμως για το διαπροσωπικό δίκαιο της μειονότητας, η ισχύς του εκτελεστικού ν.147/1913 είχε παύσει σιωπηρώς, αφού ίσχυαν και εφαρμόζονταν οι ρυθμίσεις του προσωρινού (και μερικώς λειτουργούντος) ν.2345/1920, στα πλαίσια του εθνικού δικαίου και της νέας διαμορφωθείσας πραγματικής –και επικείμενης νομικής- κατάστασης, ο οποίος, πέραν των άλλων οργανωτικών διατάξεων για τους Μουφτήδες και τις υπηρεσίες τους, όριζε: «... Οι Μουφτήδες, πλην των καθαρώς θρησκευτικών αυτών καθηκόντων κατά τον ιερόν νόμον εποπτεύουσι ..., ασκούσι δικαιοδοσίαν μεταξύ Μουσουλμάνων επί γάμων, διαζυγίων, διατροφών (νεφακά), επιτροπειών, κηδεμονιών, χειραφείας ανηλίκων, ισλαμικών διαθηκών και της εξ' αδιαθέτου διαδοχής, εφ' όσον διέπεται υπό του ιερού Μουσουλμανικού νόμου, και έχουνσι γνωμοδοτικήν αρμοδιότητα επί παντός ζητήματος θρησκευτικού, κληρονομικού ή του οικογενειακού των Μωαμεθανών δικαίου». Έκτοτε, η συγκεκριμένη διάταξη διατηρήθηκε τυπικώς σε ισχύ, αφού δεν ήταν ασύμβατη με τις υποχρεώσεις της Συνθήκης της Λωζάνης, και ο νόμος καταργήθηκε ρητώς μόνο με τον ν. 1920/1991 (ΦΕΚ Α' 11) που κύρωσε την από 24.12.1990 Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου «Περί Μουσουλμάνων Θρησκευτικών Λειτουργιών» (ΦΕΚ 182 Α'), και οι διατάξεις της οποίας ουσιαστικά επανέλαβαν την ήδη ισχύουσα ως άνω νομοθετική ρύθμιση.

Ουσιαστικά, από το 1920 και έκτοτε, στην Θράκη ισχύουν διατάξεις ημεδαπού, εσωτερικού δικαίου (του ν. 2345/1920 και πλέον του ν.1920/1991) που επιτρέπουν την εφαρμογή του Ιερού Μουσουλμανικού Νόμου υπό αυστηρό υποκειμενικό και αντικειμενικό εύρος εφαρμογής -ήτοι επί των μελών της μουσουλμανικής μειονότητας και επί αυστηρά συγκεκριμένων κατηγοριών- οι οποίες διατάξεις είναι συμβατές με τις διεθνείς υποχρεώσεις που ανέλαβε η Ελλάδα με τη Συνθήκη της Λωζάνης, χωρίς φυσικά η συμβατότητα αυτή να συνεπάγεται την πρόσληψη των διατάξεων αυτών, ως των μοναδικών ή δεσμευτικών επιλογών της Ελληνικής Πολιτείας για την εφαρμογή των προβλεπομένων στα άρθρα 42επ. της Συνθήκης.

Παρόλα αυτά, από πολύ νωρίς η νομική αρθρογραφία αλλά και η νομολογία προβληματίστηκε με διάφορες πλευρές των ζητημάτων που αφορούν στην εφαρμογή του ιερού ισλαμικού νόμου, προβληματισμός που ξεκινάει από την ιεράρχηση των σχετικών διατάξεων και τη θέση τους στο ημεδαπό νομικό σύστημα και καταλήγει στη συμβατότητα κάποιων ρυθμίσεων του με το Σύνταγμα και το Ευρωπαϊκό κεκτημένο επί των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Τον προβληματισμό επέτεινε και η διάταξη του άρθρου 6 του Εισαγωγικού Νόμου Αστικού Κώδικα (ν. 2783/1941 ΦΕΚ Α' 29/30-01-1941, όπως αποκαταστάθηκε με το ν.δ. 7/10-05-1946), με την οποία καταργήθηκε ρητώς το ιδιαίτερο νομικό καθεστώς των Ελλήνων Ισραηλιτών για τις οικογενειακές διαφορές τους, ήτοι τόσο το θρησκευτικό δικαστήριο (Μπεθ-Ντιν) όσο και η εφαρμογή του Ιουδαϊκού Νόμου, τον οποίο όμως, μέχρι τον ν.147/1914 (το άρθρο 11 του οποίου ρητώς μνημόνευε και τους Ισραηλίτες), οι εβραϊκές κοινότητες ούτως ή άλλως εφάρμοζαν εθιμικά στις οικογενειακές σχέσεις των μελών τους. Υπενθυμίζεται ότι μετά τον ν.147/1914 -αλλά και μετά την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών- υιοθετήθηκε ο νόμος 2456/1920 «Περί Ισραηλιτικών Κοινοτήτων» (ΕτΚ 173/02-08-1920), ο οποίος για πρώτη φορά θεσμοθέτησε τα ειδικά δικαστήρια των Μπεθ-Ντιν (που υφίσταντο και λειτουργούσαν άτυπα στις κοινότητες) και υπήγαγε τις οικογενειακές

διαφορές σ' αυτά, σε αντίθεση με τον ν.147/1914 που είχε υπάγει τις ίδιες διαφορές στα κοινά αστικά δικαστήρια, καλώντας τα όμως να εφαρμόσουν τα ίδια τον ιερό εβραϊκό νόμο, ως το αποκλειστικό ουσιαστικό δίκαιο που έτεμνε αυτές. Από τη ρητή αυτή κατάργηση μόνο του ιδιαίτερου οικογενειακού δικαίου των Ισραηλιτών, μέρος της θεωρίας αλλά και της νομολογίας συνήγαγε ότι οι διατάξεις του ν.147/1914 και το ιδιαίτερο διαπροσωπικό δίκαιο των μουσουλμάνων διατήρησε την ισχύ του.

Ωστόσο, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, ήδη οι διατάξεις του για τους μουσουλμάνους είχαν αντικατασταθεί σιωπηρώς από τον ν.2345/1920 (θεσμοθετημένου σε ένα τελείως διαφορετικό διεθνές και εθνικό, πραγματικό και νομικό καθεστώς), το δε άρθρο 45 της Συνθήκης της Λωζάνης δεν μνημονεύει απολύτως τίποτα για τους Ισραηλίτες (παρά μόνο για τις υποχρεώσεις της Ελλάδος έναντι των μουσουλμανικών πληθυσμών). Συνεπώς, όταν το άρθρο 6 ΕισΝΑΚ ορίζει ότι «Καταργείται με την εισαγωγή του Αστικού Κώδικα το άρθρο 4 του νόμου 147 της 5 Ιανουαρίου 1914, ως προς τους Έλληνες Ισραηλίτες, καθώς και η δικαιοδοσία πάνω στους Έλληνες Ισραηλίτες των θρησκευτικών τους αρχών ή δικαστηρίων για τις υποθέσεις για τις οποίες προβλέπουν τα άρθρα 12 και 13 του νόμου 2456 της 27 Ιουλίου/2 Αυγούστου 1920 "περί Ισραηλιτικών κοινοτήτων", όπως τροποποιήθηκαν από μεταγενέστερους νόμους. Οι Έλληνες Ισραηλίτες διέπονται στο εξής από το κοινό δίκαιο» δεν συνεπάγεται άνευ εταίρου ότι αποδέχεται την ισχύ του άρθρου 4 ν.147/1914 για τους Έλληνες μουσουλμάνους, τουναντίον ο συντάκτης του γνωρίζει ότι ήδη οι διατάξεις του ν.147/1914 έχουν υπερκεραστεί από τις (έστω όμοιες σε κάποιο βαθμό) διατάξεις του ν.2345/1920, οι οποίες μάλιστα εφαρμόζονται μερικώς. Μάλιστα, το άρθρο 8 του ΕισΝ ΚΠολΔ, προς άρση τυχόν αμφιβολίας, όρισε ότι «Διατηρούνται σε ισχύ οι διατάξεις του άρθρου 10 του νόμου 2345 της 24 Ιουνίου / 3 Ιουλίου 1920....» και τροποποίησε σχετικώς τις παραγράφους 2 και 3 του αυτού άρθρου, ήτοι επιλήφθηκε επί των δικονομικών ρυθμίσεων του νόμου, υιοθετώντας και επιβεβαιώνοντας το υφιστάμενο ημεδαπό νομικό πλαίσιο και την ιεραρχία του σε επίπεδο κοινού τυπικού νόμου.

Πέραν όμως των ανωτέρω, τις τελευταίες δεκαετίες με την υιοθέτηση διεθνών συνθηκών περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τις συνακόλουθες επιστημονικές και νομολογιακές εξελίξεις επί των θεμάτων αυτών, και ιδίως όσο εντείνεται ο διάλογος και η αλληλεπίδραση της ημεδαπής νομολογίας με τη νομολογία διεθνών δικαστηρίων, ο προβληματισμός διατηρείται έντονος και τα ημεδαπά δικαστήρια εμφανίζουν αρκετές διαφορές στις κρίσεις τους, σε διάφορες εκφάνσεις της εφαρμογής του διαπροσωπικού δικαίου της μουσουλμανικής μειονότητας (όπως η υποχρεωτικότητα εφαρμογής του Ιερού Νόμου, η έκταση της χωρικής αρμοδιότητας του Μουφτή, τα υποκείμενα πρόσωπα στη συγκεκριμένη δικαιοταξία, η νομική βάση θεμελίωσης των ρυθμίσεων του), διαφορές που παρουσιάζονται τόσο μεταξύ πολιτικών δικαστηρίων διαφορετικών βαθμών, όσο και σε σχέση μεταξύ δικαστηρίων διαφορετικών κλάδων της δικαιοσύνης.

Ο προβληματισμός αυτός, λόγω του πολυδιάστατου των διαφορών που καλούνται να επιλύσουν τα δικαστήρια, είναι απολύτως δικαιολογημένος, ιδίως εάν αναλογιστεί κανείς ότι τα βασικά νομικά και ερμηνευτικά εργαλεία έχουν ηλικία περίπου εκατό ετών, και οι διαφορετικές κρίσεις έχουν κάθε φορά πολλά και αξιόπιστα πραγματικά, ιστορικά και νομικά επιχειρήματα. Παρ' όλα αυτά, σε κάθε απόφασή τους, είτε υπέρ της μίας ή υπέρ της άλλης άποψης, είναι έκδηλη η προσπάθεια του δικαστή κάθε βαθμού να τάμει τη διαφορά όσο πιο νομικά θεμελιωμένα γίνεται, αναδεικνύοντας τις πτυχές μιας ταύτισης της δικανικής γνώσης με τη δικανική πεποίθηση και παράγοντας εξαιρετικά νομικά κείμενα, είτε από την μία είτε από την άλλη πλευρά. Στην όλη κατάσταση προστίθεται φυσικά και ο

πολιτικός διάλογος, ιδίως των κοινοβουλευτικών κομμάτων, άλλοτε με περισσότερο νομικά και άλλοτε με περισσότερο πραγματιστικά επιχειρήματα. Έτσι, ο προβληματισμός είναι πάντα παρών και επιμένει να υπενθυμίζει ότι ένα πολύ σοβαρό θέμα για μια μερίδα Ελλήνων πολιτών παραμένει σε διαρκή αμφισβήτηση.

Προφανώς όμως, το ζήτημα δεν εξαντλείται στην επιστημονική αντιμετώπισή του ούτε αποτελεί «άσκηση επί χάρτου» ή πεδίο πολιτικών αντιπαραθέσεων. Η θέση που υιοθετεί κάθε πλευρά επιφέρει και σημαντικές συνέπειες (προσωπικές, οικογενειακές, οικονομικές, ακόμα και επιχειρηματικές στο επίπεδο του κληρονομικού δικαίου) όχι μόνο για τους άμεσα ενδιαφερόμενους αλλά και για ένα στενότερο ή ευρύτερο κύκλο προσώπων, που επηρεάζονται από τη θέση που επικρατεί κάθε φορά ή από την οικονομική δυνατότητα του κάθε μέρους να προσφύγει στη δικαιοσύνη και να εξαντλήσει κάθε διαθέσιμο ένδικο βοήθημα και μέσο. Αυτό όμως επιτείνει μια κατάσταση ανασφάλειας δικαίου, με αποτέλεσμα τα μέλη της μουσουλμανικής μειονότητας να μην μπορούν να προγραμματίσουν βασικές πτυχές της προσωπικής και οικογενειακής ζωής τους ή να επιλέξουν συγκεκριμένες λύσεις που ενδεχομένως ταιριάζουν καλύτερα στη δική τους περίπτωση και στις δικές τους πεποιθήσεις. Έτσι, έχουν ωριμάσει οι συνθήκες και έχουν προβληθεί επαρκώς οι εκατέρωθεν θεμελιωμένες θέσεις και απόψεις, ώστε η Ελληνική Πολιτεία να μην αρκείται πλέον στο ρόλο του παρατηρητή ενός νομικού / επιστημονικού διαλόγου, ούτε με την αδράνεια της (για ένα χρονικό διάστημα 97 και πλέον ετών -στο οποίο έχουν μεταβληθεί ριζικώς διεθνή και ημεδαπά καθεστώτα, αντιλήψεις, πρακτικές και έθιμα- έχει επέμβει νομοθετικά μόνο δύο φορές) να επιρρίπτει στις πλάτες της Δικαιοσύνης το βάρος επίλυσης σημαντικών θεμάτων για την καθημερινή ζωή Ελλήνων πολιτών, χωρίς ταυτόχρονα να την εξοπλίζει με τα κατάλληλα νομοθετικά εργαλεία (επί των οποίων, άλλωστε, η κρίση ανήκει συνταγματικώς στην τελευταία).

Με το προτεινόμενο σχέδιο νόμου λοιπόν, ξεκαθαρίζεται οριστικώς ότι η εφαρμογή των διατάξεων του Ιερού Μουσουλμανικού Νόμου για τα μέλη της μειονότητας της Θράκης είναι προαιρετική, χωρίς ωστόσο να μεταβάλλεται ο σημαντικός θεσμικός και διττός ρόλος του Μουφτή (θρησκευτικός λειτουργός και ιεροδίκης) και της Μουφτείας, η οποία συνεχίζει να είναι δημόσια υπηρεσία (αποκεντρωμένη υπηρεσία του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων). Οι αρμοδιότητες του Μουφτή δεν περιορίζονται αλλά συνεχίζουν να προβλέπονται απαράλλακτες στις κείμενες διατάξεις (θρησκευτικές, εποπτικές, γνωμοδοτικές, δικαστικές), έτσι δεν μεταβάλλεται ποιοτικά ή ποσοτικά η προβλεπόμενη σήμερα αρμοδιότητα των πολιτικών δικαστηρίων για τον έλεγχο των αποφάσεων του και την κήρυξη της εκτελεστότητας αυτών.

Ωστόσο, οι αρμοδιότητες του επί της επίλυσης συγκεκριμένων οικογενειακών και κληρονομικών διαφορών θα ασκούνται μόνο εφόσον για τις διαφορές που άγονται ενώπιον του δεν υφίσταται αντίρρηση και άρνηση από κανένα από τα διάδικα μέρη. Η συζήτηση λοιπόν μεταφέρεται από το επίπεδο κατάργησης του ιερού μουσουλμανικού νόμου και της συνακόλουθης απομείωσης του θεσμού του Μουφτή, στο επίπεδο εξασφάλισης ακόμα μιας δυνατότητας των μελών της μουσουλμανικής μειονότητας της Θράκης, ήτοι να μπορούν πλέον να επιλέγουν την εφαρμοζόμενη επί των διαφορών τους δικαιοταξία, έχοντας καταρχήν εκ των προτέρων εξασφαλισμένη την προστασία που προσφέρουν αδιακρίτως οι κοινές διατάξεις του Αστικού Κώδικα (χωρίς δηλαδή να καταλαμβάνονται αυτόματα και άνευ ετέρου από τη συγκεκριμένη δικαιοταξία, μόνο και μόνο λόγω της μειονοτικής ιδιότητάς τους), και ταυτόχρονα χωρίς να απολύουν τα δικαιώματα και τις δυνατότητες που απολαμβάνουν εδώ και δεκαετίες λόγω της θρησκείας τους.

Συνεπώς, η υπαγωγή των διάδικων στη δικαιοδοσία του θα γίνεται είτε με ατομική (προφανώς αμφοτέρων) είτε κοινή αίτηση των μερών για επίλυση συγκεκριμένης πάντα διαφοράς. Το δικαίωμα υποβολής ακόμα και ξεχωριστής αίτησης, ιδίως στις περιπτώσεις των οικογενειακών διαφορών -όπου το γενικότερο πνεύμα της κείμενης νομοθεσίας αλλά και κάθε δικαστή που επιλαμβάνεται τέτοιων διαφορών είναι η άμβλυση των εντάσεων και η προστασία των αδύναμων μερών (συνήθων των τέκνων αλλά και της γυναίκας)- προσφέρει στα μέρη δύο σημαντικά πλεονεκτήματα: (α) αφενός μεν δίδεται η δυνατότητα να εκκινηθεί η διαδικασία (με την κατάθεση της ατομικής αίτησης) έστω και χωρίς την προηγούμενη συναίνεση του αντίδικου μέρους, η οποία όμως συναίνεση (προφανώς και απαιτείται) μπορεί να επιτευχθεί το επόμενο διάστημα (με ωριμότερη σκέψη των διαδίκων, με τη συμβιβαστική παρέμβαση του Μουφτή ή του οικογενειακού περιβάλλοντος, με αμοιβαίες υποχωρήσεις και δίκαιες διευθετήσεις) και (β) υπάρχει η δυνατότητα να υποβληθεί ξεχωριστό αίτημα του κάθε μέρους επί της αυτής διαφοράς, πράγμα που δεν είναι αυτονόητο ούτε εφικτό για μια κοινή αίτηση. Πρέπει να σημειωθεί ότι καθό χρόνο εκκρεμεί η ξεχωριστή αίτηση, δεν υφίσταται εκκρεμοδικία, ώστε να αποκλειστεί η αρμοδιότητα των κοινών δικαστηρίων και η εφαρμογή των κοινών διατάξεων, γιατί απλώς ελλείπει η θεμελιώδης ουσιαστική και δικονομική προϋπόθεση της, ήτοι η συναίνεση και των δύο μερών να υπαχθούν στη συγκεκριμένη δικαιοταξία. Η αίτηση (ατομική ή κοινή) πρέπει να περιέχει τα στοιχεία των εισαγωγικών δικογράφων κατά τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, ώστε να μην αμφισβητείται η ταυτότητα των διαδίκων και το αντικείμενο της διαφοράς και να καθίσταται έτσι εφικτός ο δικαστικός έλεγχος, ιδίως επί δικαιοδοσίας του δικαστηρίου για τη συγκεκριμένη υπόθεση. Επιπλέον, προς άρση κάθε αμφιβολίας και για την ασφάλεια δικαίου από τυχόν παρανοήσεις ως προς τις συνέπειες της συγκεκριμένης επιλογής, πρέπει, επί ποινή ακυρότητας, να ενσωματώνεται στην κάθε αίτηση ρητή ανέκκλητη δήλωση του διαδίκου περί επιλογής της συγκεκριμένης δικαιοδοσίας. Για τους λόγους αυτούς, και προκειμένου να εξασφαλιστεί η ενσυνείδητη και ελεύθερη έκφραση της πραγματικής βούλησης του κάθε διάδικου μέρους, η αίτηση υπογράφεται υποχρεωτικά από τα διάδικα μέρη και από τους πληρεξούσιους δικηγόρους τους, ή μόνο από τους τελευταίους, εφόσον είναι εφοδιασμένοι με ειδικό πληρεξούσιο, το οποίο πρέπει να έχει δοθεί στον τελευταίο μήνα πριν από την υπογραφή της αίτησης (κατά το ισχύον σύστημα που έχει υιοθετηθεί από τον Αστικό Κώδικα και τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας για συγκεκριμένες διαφορές, εκ των οποίων η πλέον συνήθης είναι το συναινετικό διαζύγιο). Η κοινή αίτηση κατατίθεται στην Μουφτεία από οποιονδήποτε εκ των υπογραφόντων πληρεξουσίων δικηγόρων (προφανώς οι ατομικές αιτήσεις κατατίθενται από τον πληρεξούσιο δικηγόρο κάθε μέρους) και λαμβάνει αριθμό κατάθεσης και ημερομηνία συζήτησης της υπόθεσης (σε αντίθεση με τα σημερινά ισχύοντα, που ο Μουφτής δεν ορίζει εκ των προτέρων ρητές δικασίμους). Οι ατομικές αιτήσεις συζητούνται μαζί στη δικάσιμο της πρώτης κατατεθείσας αίτησης. Εξυπακούεται ότι εάν δεν υφίσταται συναίνεση (κοινή αίτηση ή ξεχωριστές αιτήσεις επί της αυτής διαφοράς), η υπόθεση δεν δικάζεται, χωρίς ωστόσο η διαφορά να τελεί σε εκκρεμοδικία και να αποκλείει τα κοινά δικαστήρια από την εκδίκαση της ίδιας διαφοράς (με το σχετικό προεδρικό διάταγμα θα προβλεφθούν και οι σχετικές λεπτομέρειες).

Ρητώς προβλέπεται, για πρώτη φορά, ότι η υπαγωγή της υπόθεσης στη δικαιοδοσία του Μουφτή είναι αμετάκλητη -άρα η συγκεκριμένη υπόθεση δικάζεται και ρυθμίζεται αποκλειστικά κατά τον ιερό μουσουλμανικό νόμο- και αποκλείει τη δικαιοδοσία των τακτικών δικαστηρίων για τη συγκεκριμένη διαφορά, προκειμένου να εγκαθιδρύεται ασφάλεια δικαίου και αμετάκλητη δικανική κρίση γι' αυτήν (φυσικά δεν αποκλείεται τα

μέρη να προσφύγουν στον Μουφτή για άλλη διαφορά οικογενειακού δικαίου). Έτσι εάν οποιοδήποτε από τα μέρη δεν επιθυμεί την υπαγωγή της υπόθεσής του στη δικαιοδοσία του Μουφτή, δύναται να προσφύγει στα δικαστήρια, κατά τις κοινές ουσιαστικές (του κοινού δικαίου) και δικονομικές διατάξεις, τα οποία σε κάθε περίπτωση έχουν το τεκμήριο της δικαιοδοσίας. Με προεδρικό διάταγμα που εκδίδεται με πρόταση των Υπουργών Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων και Δικαιοσύνης καθορίζονται ιδίως οι αναγκαίοι δικονομικοί κανόνες για τη συζήτηση της υπόθεσης από τον Μουφτή και την έκδοση των αποφάσεών του, θέματα οργάνωσης και λειτουργίας της σχετικής υπηρεσίας και της τήρησης αρχείου, η παράσταση των πληρεξουσίων δικηγόρων και γενικώς όλες οι αναγκαίες λεπτομέρειες για την εφαρμογή του παρόντος.

Πέραν των ανωτέρω που ισχύουν κυρίως στις οικογενειακές σχέσεις, για τις κληρονομικές σχέσεις των μελών της μουσουλμανικής μειονότητας πλέον εφαρμόζονται, ως γενικός κανόνας, οι κοινές διατάξεις του Αστικού Κώδικα, εκτός και εάν ο διαθέτης δηλώσει εγγράφως ενώπιον συμβολαιογράφου ή κάθε δημόσιας αρχής την επιθυμία του να υπαχθεί η κληρονομική διαδοχή του στον Ιερό Μουσουλμανικό Νόμο, ώστε να εξασφαλίζονται η ταυτότητα και η ελεύθερη και έγκυρη δήλωση του διαθέτη (στο βαθμό φυσικά που αυτό είναι εφικτό και ελέγξιμο, όπως άλλωστε ισχύει για κάθε δικαιοπραξία και κάθε πράξη ενώπιον μιας δημόσιας αρχής ή ενός συμβολαιογράφου).

Συνεπώς, καταργείται η μέχρι σήμερα αυτόματη υπαγωγή των μελών της μειονότητας στο ιερό μουσουλμανικό δίκαιο, η οποία επικράτησε πολλές φορές ακόμα και παρά την αντίθετη βούληση του διαθέτη. Πλέον τα μέλη της μειονότητας, εάν επιθυμούν την υπαγωγή τους στον ιερό μουσουλμανικό νόμο και τις προβλέψεις του, οφείλουν να προβούν σε σχετική ρητή δήλωσή τους. Η δήλωση αυτή είναι απλή, δεν απαιτεί κάποιο ιδιαίτερο τυπικό ή περιεχόμενο και δεν χρίζει καμίας νομικής γνώσης, αφού από την επιλογή αυτήν η κληρονομική διαδοχή ρυθμίζεται αποκλειστικά κατά τους κανόνες του ιερού μουσουλμανικού νόμου, σύμφωνα με τον οποίο επικρατεί η εξ' αδιαθέτου διαδοχή και ο διαθέτης δεν έχει δυνατότητα να παρέμβει στη σειρά και τα ποσοστά των καλούμενων κληρονόμων.

Ωστόσο, η επιλογή αυτή δεν δεσμεύει τον διαθέτη αμετάκλητα, ο οποίος σε μεταγενέστερο χρόνο μπορεί να ανακαλέσει, ρητώς ή σιωπηρώς, τη δήλωση και να υπαχθεί έτσι στο κοινό δίκαιο και στις προβλέψεις του Αστικού Κώδικα (άρα και στη μετά θάνατο διάθεση της περιουσίας του με τις ίδιες δυνατότητες που έχουν οι λοιποί Έλληνες πολίτες), είτε με μεταγενέστερη αντίθετη δήλωση του ενώπιον συμβολαιογράφου ή δημόσιας αρχής είτε με σύνταξη μεταγενέστερης διαθήκης κατά τους όρους του Αστικού Κώδικα.

Η δήλωση αυτή, ιδίως αυτή ενώπιον δημόσιας αρχής, δεν απαιτείται να κατατεθεί σε κάποιο αρχείο (όπως άλλωστε δεν απαιτείται η κατάθεση μιας ιδιόγραφης διαθήκης, κατά τους ορισμούς του ΑΚ, χωρίς για τον λόγο αυτόν να αμφισβητείται η εγκυρότητα της). Η δήλωση αυτή είναι ελεύθερα ανακλητή, είτε με μεταγενέστερη αντίθετη δήλωση του ενώπιον συμβολαιογράφου ή δημόσιας αρχής είτε με σύνταξη μεταγενέστερης οποιασδήποτε διαθήκης κατά τους όρους του Αστικού Κώδικα. Ταυτόχρονη εφαρμογή του Αστικού Κώδικα και του Ιερού Μουσουλμανικού Νόμου στην κληρονομική περιουσία ή σε ποσοστό ή και σε διακεκριμένα στοιχεία αυτής, δεν είναι δυνατή, αφού αυτό θα αποτελούσε μian ανεπίτρεπτη –και το πιθανότερο ανεφάρμοστη– νόθευση και των δύο δικαιοκων συστημάτων.

Όσον αφορά στην κληρονομική διαδοχή ανηλίκων πρέπει να σημειωθούν τα εξής: οι ανήλικοι προφανώς δεν έχουν δικαιοπρακτική ικανότητα και δεν μπορούν μέχρι την ενηλικίωσή τους να δηλώσουν την επιθυμία τους για εφαρμογή του Ιερού Νόμου. Ωστόσο στη δυστυχή περίπτωση που επέλθει, παρά το νεαρό της ηλικίας, κληρονομική διαδοχή, το κοινό δίκαιο και οι προβλέψεις του εξασφαλίζουν καταρχήν την περιουσία του ανηλίκου εντός των προσώπων της στενής οικογένειας του (σύμφωνα με τις προβλέψεις του 1814 ΑΚ), τα δε μέλη αυτής (γονείς, αδέρφια, ανιόντες κλπ), εφόσον ή όταν αποκτήσουν δικαιοπρακτική ικανότητα, μπορούν να ρυθμίσουν διαφορετικά τις μεταξύ τους σχέσεις που προέκυψαν από την κληρονομική διαδοχή, κατά τις κείμενες διατάξεις του Αστικού Κώδικα (δωρεές, ανταλλαγές, διανομές κλπ), ενδεχομένως και κατά την εκφρασθείσα βούληση του κληρονομούμενου. Τυχόν αντίθετη λύση, όπως η αυτόματη υπαγωγή του ανηλίκου στον ιερό μουσουλμανικό νόμο, θα μπορούσε να οδηγήσει σε ανεπιθύμητα για τον κληρονομούμενο και την οικογένεια του αποτελέσματα, η δε υποκατάσταση της βούλησης του από τη βούληση των γονέων ενδεχομένως να ήταν δυνατή μόνο με δικαστική απόφαση (και προφανώς όσο ο ανήλικος θα ήταν εν ζωή και υφίστατο ο αναγκαίος χρόνος) από τα κοινά δικαστήρια, πράγμα όμως που κρίνεται αδόκιμο, αφού θα οδηγούσε την οικογένεια σε μία «κληρονομική» δίκη με παράπλευρες ουσιαστικές και δικονομικές πτυχές (ενδεχόμενη σύγκρουση συμφερόντων, διορισμός επιτρόπου κλπ), όσο θα έδινε τον αγώνα της για να διασώσει τον ανήλικο από τον κίνδυνο ζωής.

Μέχρι την έκδοση του προεδρικού διατάγματος που θα ρυθμίσει τις αναγκαίες λεπτομέρειες (κυρίως δικονομικού χαρακτήρα), ο Μουφτής συνεχίζει να επιλαμβάνεται των υποθέσεων που πλέον άγονται κοινή συναινέσει ενώπιον του, όπως ορίζεται στην πρώτη παράγραφο, τηρουμένης όμως της υφιστάμενης σήμερα διαδικασίας (η οποία τηρείται ατύπως από τον Μουφτή). Για λόγους ασφάλειας δικαίου, από το νέο καθεστώς καταλαμβάνονται μόνο οι δημόσιες, μυστικές και κατατεθειμένες ιδιόγραφες διαθήκες που έχουν συνταχθεί πριν τη δημοσίευση του παρόντος νόμου, χωρίς ακόμα να έχει επέλθει κληρονομική διαδοχή επ' αυτών (ήτοι δεν έχει αποβιώσει ο διαθέτης). Δεν είναι όμως δυνατό να ανατραπούν επαγωγές που έχουν λάβει χώρα και δεν έχουν αμφισβητηθεί, συνεπώς για τις επαχθείσες και μη αμφισβητηθείσες κληρονομίες μέχρι τη δημοσίευση του παρόντος, εφαρμόζεται το προηγούμενο καθεστώς. Έτσι, εάν ο κληρονομούμενος είχε συντάξει δημόσια διαθήκη και αυτή δεν έχει ακυρωθεί για οποιονδήποτε λόγο με δικαστική απόφαση που να έχει καταστεί αμετάκλητη μέχρι την έναρξη της ισχύος του παρόντος, η κληρονομική διαδοχή επέρχεται κατά τις ειδικότερες διατάξεις της δημόσιας διαθήκης και του Αστικού Κώδικα. Η επιλογή του αμετακλήτου (αντί της συνήθους απαίτησης περί τελεσιδικίας) γίνεται συνειδητά, προκειμένου να εξασφαλιστεί ο σεβασμός της τελευταίας βούλησης των κληρονομούμενων (που συνέταξαν δημόσια διαθήκη) για μεγαλύτερο μεταβατικό χρονικό διάστημα, τουλάχιστον ίσο με το χρόνο που η διαφορά εκκρεμεί σε οποιοδήποτε δικαιοδοτικό βαθμό. Δημόσιες διαθήκες που έχουν συνταχθεί πριν την έναρξη ισχύος του παρόντος και δεν έχει επέλθει κληρονομική διαδοχή, αναπτύσσουν κανονικά τις έννομες συνέπειες τους κατά τον χρόνο επαγωγής (εφόσον φυσικά δεν πάσχουν ακυρότητα για άλλον λόγο).

Με την παράγραφο 2 του σχεδίου νόμου διευκρινίζεται ότι ο Μουφτής μπορεί να ασκήσει την αρμοδιότητά του επί των ζητημάτων που περιγράφονται στην παράγραφο 2 του άρθρου 5 της από 24.12.1990 Πράξης Νομοθετικού Περιεχομένου «Περί Μουσουλμάνων Θρησκευτικών Λειτουργιών» (Α' 182) που κυρώθηκε με το άρθρο μόνο του ν. 1920/1991 (δηλαδή, γάμους, διαζύγια, διατροφές, επιτροπείες, κηδεμονίες, χειραφείσεις ανηλίκων,

ισλαμικές διαθήκες και της εξ αδιαθέτου διαδοχής) μόνο εφόσον τηρηθούν οι διαδικασίες και οι προϋποθέσεις που ορίζονται με το παρόν σχέδιο νόμου.